

PERIFERIJOS SINDROMAS KAUNO KULTŪROS IR MENO SAVAITRAŠTYJE „NEMUNAS“: LITERATŪRINĖS KRITIKOS SPECIFIKA 2000–2013 M.

EUGENIJA VALIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Esminiai žodžiai: *literatūrinė recenzija, literatūrinė kritika, „Nemunas“, periferijos sindromas, literatūrinė periodika.*
Key words: *literary review, literary criticism, „Nemunas“, periphery syndrome, literary newspaper.*

Kai esi Kauno senamiestyje, jautiesi saugus. Jame nepastebi tų vyrų, kurių įžūlus, smurtinis elgesys gąsdina žmones. Čia tiek daug mažų, šurmuliuojančių kavinukių, kuriose visuomet gali sutikti kolegą, studentus, bičiulius menininkus. Nepažįstu nė vieno latvio, kuriam, apsilankius Kaune, šis miestas nepatiktų. Žinoma, mano pažįstami yra meno, mokslo žmonės. Ir jie Kaune jaučiasi puikiai net nemokėdami kalbos. (Krūminis, 2000).

Taip apie Kauną atsiliepia latvis Martinas Krūminis: išryškina iš šalies pastebimus miesto mentaliteto ypatumus, kuriuos atspindėti gali ne tik architektūra ar tiesioginė komunikacija, bet ir to miesto kultūrą reprezentuojantys bei reflektuojantys kultūriniai ir meno leidiniai. Tokio pobūdžio periodika, ypač savaitraščiai, bene jautriausiai užčiuopia kultūrinio gyvenimo pulsą ir atspindi kasdienės meno būties problematiką bei jausenas.

Kauno kultūros ir meno savaitraštį „Nemunas“ vadinti Kauno regionio leidiniu, pasitelkus empirinę analizę, galima su tam tikromis išlygomis: iki 2004 m. balandžio 15 d. šis periodinis spaudinys buvo Lietuvos rašytojų sąjungos žurnalas, t. y. formaliai tarsi „centro“ leidinys. Arba, dar patikslinant, iš institucijos leidinio, galinčio pasiekti visus šalies kampečius ir būti aktualus visai Lietuvai, jis tapo reprezentuojančiu regioną. Susiformavus naujam „Nemunui“, Petras Veclovas rašė:

Prieš 37 metus skambėdami varpai pranešė apie „Nemuno“ gimimą. Į dangų pakilo 1967 balandžiai. Skrydį sekė 16 000 skaitytojų. Deja, tie patys varpai niūriai skambėdami išlydėjo „Nemuno“ žurnalą Anapus. Atsisveikinimo žvilgsniu palydėjo pusanatro tūkstančio skaitytojų akių.

Varpams tylint, gimsta savaitraštis „Nemunas“. Į dangų pakyla jau 2004 balandžiai. Kiek skaitytojų seka jų skrydį? Kiek iš jų linki ilgo skrydžio kultūros ir meno aukštybėse? (Veclovas, 2004).

Iš esmės „Nemuno“ steigėjas ir leidėjas tarsi ir nepasikeitė – tai Lietuvos rašytojų sąjunga. Tad kodėl Kaunui prireikė savo kultūros ir meno leidinio? Atsiradimo priežastys

gana proziškos. Žurnalui grėšė „mirtis“, tačiau kultūrininkų iniciatyva leidinį pavyko išsaugoti (redakcija vis dėlto buvo Kaune). Be to, naujojo „Nemuno“ redakcija pabrėžia: „Kai vietose skaudžiai nunykusio žurnalo pradėjome leisti nelengvai įsitvirtinantį kultūros savaitraštį, viena iš pirmųjų „Nemuno“ diskusijų buvo apie tai, kad gabus jaunimas menus turėtų studijuoti gimtajame mieste. Ne paslaptis, dažnai jaunam žmogui sugrįžti ne ką lengviau, negu išvažiuoti...“ („Nemunas“, 2005, Nr. 48). Kiek vėliau, 2006 m., kai savaitraščiui „7 meno dienos“ buvo pažerta kritikos, esą „leidinys „7 meno dienos“ fiksavo vietines kultūros aktualijas, trūksta analitinių ir apžvalginių medžiagų bei rimtų komentarų, platinimo galimybės labai ribotos, programos plėtos galimybės taip pat menkos. Tai, geriausiu atveju, Vilniaus miesto savaitraštis“, – rašoma Fondo [Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas – E. V.] tarybos išvadose („7 meno dienos“, 2006, Nr. 736). Minėto leidinio redakcija kontratakavo: „prieš kelerius metus Spaudos fondas galabijo ir „Nemuno“ žurnalą, o nenugalabijo tik todėl, kad redakcija persitvarkė į Kauno kultūros ir meno savaitraštį, kurį remia miesto savivaldybė. Maža to, – per regioninės žiniasklaidos programą jį vėl ėmė remti ir Fondas. Galime kaltinti patys save, kad iškart nepasekėme „Nemuno“ pavyzdžiu <...>. <...> Juo labiau kad Vilniaus meninis gyvenimas aprėpia beveik visą šalies kultūros panoramą?“ („7 meno dienos“, 2006, Nr. 736). Tai reiškia, kad žurnalo „Nemunas“ tapimą regioniniu savaitraščiu lėmė finansinė būtinybė, taip pat buvo parodyta tam tikra iniciatyva iš šalies.

Viena iš versijų, kodėl norėta *numarinti* „Nemuną“, gali būti „Literatūros ir meno“ redaktoriaus Kornelijaus Platelio mintis: „Pirmiausia kultūrinės spaudos situaciją galima vertinti dvejopai: mums netrūksta kultūrinės spaudos, tai yra aišku. O antra, mums labiau trūksta tos spaudos skaitytojų ir pirkėjų. Nors skaitytojai ir pirkėjai nesugebėtų išlaikyti nė vieno kultūrinio leidinio Lietuvoje, tačiau apsidairius aplinkui, – tiek didelėse šalyse, tokioje kaip Lenkijoje, tiek ir mažesnėse, kaimyninėse valstybėse, – visų kultūrinių leidinių tiražai yra panašūs. Visi, norėdami išgyventi, turi gauti kažkokią valstybės dotaciją. Kadangi valstybės dotacija yra nedidelė, taip ir atrodo tie kultūriniai leidiniai – ne visada patraukliai, greičiau skurdžiai ir varganai.“ (Platelis, 2011). Ekonominiu požiūriu, pirma iš rinkos šalinami tie produktai, kurie neturi paklausos, nekuria kapitalo. Kita vertus, jei kultūros ir meno leidinių esama daugiau, jie, natūralu, konkuruoja ir, kad išliktų, turi būti skirtingi, nesidubliuoti ir nekartoti informacijos tam, kad pritrauktų ir išlaikytų skaitytoją.

„Nemunas“ pasirinko reflektuoti Kauno kultūrinį gyvenimą, o, pavyzdžiui, „7 meno dienos“, kaip matyti iš replikuojančios citatos, regioniniu leidiniu tapti nenori. Kita vertus, cituotame teiginyje, kad Vilniaus kultūrinis gyvenimas aprėpia beveik visą šalies kultūros panoramą, išvelgiama centro pozicija (t. y. kuriama centro–periferijos dichotomija) ir implikuojama mintis, kad ne Vilniuje leidžiamas leidinys viso šalies kultūrinio gyvenimo neatspindi. Suponuojama idėja, jog centras žino, kas vyksta periferijoje, o periferija nėra pajėgi pasiekti jo lygį ir žvelgti plačiau. Anot Gintarės Pociūtės, „centrų ir periferijų susiformavimas yra natūralus reiškinys, nulemtas funkcijų teritorijoje pasiskirstymo, svarbių objektų išsidėstymo, valstybėje vykdomos politikos bei kitų priežasčių“ (Pociūtė, 2010–2011, 129). Natūralu, kad centru yra laikomas šaliai svarbiausias miestas, Lietuvoje – sostinė Vilnius. Pažymėdamas, kad yra Kauno kultūros ir meno savaitraštis, „Nemunas“ formaliai demonstruoja savo autonomiją ir sukuria savotišką centrą, tačiau apsiribodamas regionine priklausomybe, sukuria tam tikrą periferiją, kad atkreiptų į save dėmesį. Pažymėtina, jog „<...> periferijos nebūtų be centro, tačiau tuo pačiu metu periferija paliekama centro šešėlyje <...>. Apskritai,

ganėtinai subjektyvus ir per ilgą laiką suformuotas periferijos įvaizdis visuomenės pasa-
mo-
nėje dažniausiai yra negatyvus. Tačiau reikėtų pastebėti, kad kartais periferija gali egzistuoti
kaip išskirtinai teigiamas fenomenas, pavyzdžiui, moksliniu aspektu vertingos periferijos,
kurios pasižymi savitomis išlaikytomis tradicijomis, kai tuo tarpu centras suniveliuoja ir išly-
gina kultūrinius skirtumus“ (Pociūtė, 2010–2011, 131). Taigi šitaip suprantant periferiją
savaitraštis „Nemunas“ išryškėja kaip *kitokybę* reprezentuojantis leidinys. Pasak Regimanto
Tamošaičio, „šiandien „Nemune“ su laisve išryškėjo kita lietuviška tautinė ypatybė – plepu-
mas. Lietuviai taip ir supranta žodžio laisvę, ne išsakyti kažkokius savo įsitikinimus ir princi-
pus (juos juk reikia turėti, kažkaip išmąstyti), bet šnekėti be galo ir be krašto apie viską, kas
plaukia su seilėmis“ (Tamošaitis, 2007, 184). Ši citata leidžia teigti, jog leidinyje stengiamasi
sukurti neformalią ir laisvą meno refleksijos manierą: galima kalbėti apie viską ir apie visus.

Leidinio restruktūrizacija įnešė naujų vėjų visais aspektais: pradedant redaktoriais, bai-
giant turiniu. Naujasis „Nemuno“ redaktorius Viktoras Rudžianskas mintija: „<...> Jeigu
2004 m. iš Lietuvos literatūrinės spaudos padangės nebūtų pradingęs nuo 1967-ųjų ejęs
legendinis žurnalas *Nemunas*, jeigu su tuo pradingimu būtų susitaikiusi tuometinė Lietu-
vos rašytojų sąjungos valdyba, jeigu į tai pro pirštus būtų pažiūrėję Kauno miesto savival-
dybės vadovai <...>. Bendromis jų pastangomis išsirutuliojo mintis Kaune vietoj buvusio
žurnalo leisti kultūrinį savaitraštį. Buvau paskirtas sukurti naują leidinį senu pavadinimu“
(Rudžianskas, 2012, 5). Šiame redaktoriaus pasisakyme slypi užuomina į „Nemuno“ prigim-
ties heterogeniškumą ir bandymą pateisinti „Nemuno“ *legendą*, išsaugoti sąsajas su 1967 m.
įsteigtu jaunimo kultūros žurnalu, kuris, Rimanto Glinskio teigimu, „išsiskiria jaunatviška
dvasia, dėmesingumu moderniajai literatūrai ir kultūrai. Skelbia jaunųjų lietuvių rašytojų
kūrinius, publicistiką, straipsnius, skirtus menui, muzikai, kinui, istorijai, kino scenarijus.
Gausios vertimų publikacijos <...>“ (Glinskis, 2001). Šiandien „Nemunas“ save pristato taip:
„Nemunas“ – tai Kaune leidžiamas kultūros ir meno savaitinis laikraštis *Lietuvai* [pabraukta
mano – E. V.], tęsiantis buvusio žurnalo tradicijas. Jame rasite recenzijas apie naujausias kny-
gas, parodas, spektaklius, koncertus. Galėsite diskutuoti apie fotografiją, literatūrą, meną.
„Nemune“ daug vietos skiriama kūrybai, jaunimui“ (www.prenumerata.lt). Nors leidinys
deklaruoja regioninę priklausomybę, tačiau siekia platesnės auditorijos: norima ne tik kau-
niečių, bet ir visos Lietuvos dėmesio.

Žvelgiant retrospektyviai, „Nemuną“ galima vadinti nuolat kintančiu leidiniu – ne
tik turiniu, bet ir forma, išvaizda (pvz., žurnalo ir laikraščio formos: per 13 metų leidinys
formatą arba poligrafiją keitė 6 kartus), taip pat išsaugančiu specifika: leidinyje kaskart nuro-
doma, jog jis „leidžiamas nuo 1967 m. balandžio mėn.“. Nuo 2000 m. „Nemunas“ ėjo kaip
mėnesinis Lietuvos rašytojų sąjungos žurnalas (jo gairės – publicistika, literatūra, fotogra-
fija), kurio redakcija buvo įsikūrusi Kaune (Gedimino g. 45; vyr. redaktorius – Algimantas
Mikuta; kaina 4 Lt; „Žurnalo leidybą remia Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas“).
Pirmasis 2004-ųjų metų „Nemuno“ numeris pasirodo pakeitęs išvaizdą ir gavęs dar vieną
rėmėją – Lietuvos Respublikos kultūros ir sporto rėmimo fondą. Visa kita lieka nepakitę.
Iki tų pačių metų balandžio 15-osios – pertrūkis. Šią dieną 2 500 egzempliorių tiražu *gimė*
kitoks „kultūros ir meno savaitraštis“, kuriame aktualizuojama literatūra, dailė, muzika, tea-
tras ir fotografija (numerio kaina – 1,8 Lt), o 2004-ųjų liepos 22–28 d. numeris jau išlei-
džiamas 1 600 egzempliorių tiražu su nauja paantrašte, kuria pažymima, jog tai yra „Kauno
kultūros ir meno savaitraštis“ (Nr. 14 (455)). Savaitraščio redaktoriumi tampa jau minėtas

Viktoras Rudžianskas. Praėjus keleriems metams, „Nemuno“ popierius tampa blizgus, sli-dus, kaip žurnalo. Šis faktas nelieka nepastebėtas: viename iš kultūrinių periodinių leidinių šmėsteli replika, esą, kad ir pagerėjo popieriaus kokybė, turinys nuo to kokybiškesnis netapo. Nuo 2013 m. pradžios savaitraštis leidžiamas atnaujintas – labiau primena ploną žurnalą nei tradicinį laikraštį, o jo tiražas, 2013 m. lapkričio 21 d. duomenimis, yra 1 000 egzempliorių, kaina – 3 Lt (palyginimui: „Literatūra ir menas“ – 3,5 Lt, „Šiaurės Atėnai“ – 1,9 Lt; palyginti su laikraščio formatu, žurnalinio tipo „Nemunas“ pabrango (veikiausiai išaugus leidybos sąnaudoms)). Dera priminti, kad savaitraštis „Šiaurės Atėnai“ laikraščio formatą išsaugojo, o „Literatūra ir menas“ nuo 2012 m. sausio leidžiamas žurnalo formatu, tačiau tebesivadina savaitraščiu¹. Kad „Nemuno“ užmojai gana dideli, matyti jo tiražą lyginant su visos Lietuvos mastu leidžiamais ir jos kultūrinį bei meno gyvenimą reflektuojančiais savaitraščiais „Literatūra ir menas“ (2013 m. lapkričio 22 d., Nr. 43 (3450), buvo išleistas 1 883 egzempliorių tiražu) ir „Šiaurės Atėnai“ (2013 m. lapkričio 22 d., Nr. 44 (1158), tiražas siekė 1 570 egzempliorių). Turint galvoje ir darant tokią prielaidą, kad „Nemunas“ aktualus Kaunui, o minėtieji savaitraščiai – visai šaliai, tiražų skirtumas nėra itin ženklus (Kaune negyvena pusė Lietuvos gyventojų).

Pažymėtina, kad nuo 2002 m. 9 numerio atsiranda nuolatinė skiltis „Kauno menininkai“, kurioje pristatomi įvairių meno sričių kauniečiai. Taigi Kauno aktualizacija tarsi sukuria naują centrą, į kurį orientuojasi *nemuniečiai*, todėl leidinys atsiduria institucijos, t. y. Lietuvos rašytojų sąjungos, leidinių periferijoje. Be to, „savaitraščiai tampa vis silpnesne marginalija“ (Jonušys, 2011) ir, Laimanto Jonušiu požiūriu, „tokiai mažai ir skurdžiai valstybei keturių kultūrinių savaitraščių gali būti per daug“ (Jonušys, 2011). Būdamas tik Kauno regiono leidinys, „Nemunas“ tampa apribotas teritorijos – kaip vietinės reikšmės kultūros ir meno leidinys. Kita vertus, ne kiekvienas Lietuvos regionas turi savo meno ir kultūros leidinį. Tokiu atveju demonstruojamas ktoniškas, siekis save įteisinti ir pateisinti, apibrėžti ne tik regiono, bet ir leidinio specifiką.

Tam tikrą centro–periferijos dichotomiją kuria viešoji nuomonė. Ilgametis „Nemuno“ kultūrinės periodikos apžvalgininkas Valdemaras Kukulas pažymi: „Taip jau sutapo, kad būtent šiandien viskas sutapo: per radiją girdėjau Giedriaus Kuprevičiaus interviu apie Kauno savigarbą: patys Kauno kūrėjai jaučiasi esą provincija. Ir, deja, tai tiesa: vien dėl to, kad ambicijos gerokai viršija galimybes“ (Kukulas, 2012, 71). Suprantama, kad „provincija“

¹ Viešajame diskurse paskelbta: „žurnalo pavidalu pradėtas leisti kultūros savaitraštis „Literatūra ir menas“ viliasi pritraukti daugiau jaunų skaitytojų ir džiaugiasi po truputį didėjančiu tiražu. Gavusi Europos Sąjungos lėšų savaitraščio redakcija daugiau dėmesio skiria ir vaizduojamajam menui – spalvotos dailės kūrinių reprodukcijos puošia žurnalo viršelius. Bendradarbiaujant su sostinės „Vartų“ galerija kiekviename numeryje pristatoma po vieną jaunosios kartos lietuvių menininką ir jo kūriniai. „Menai lieka tie patys – grožinė literatūra, literatūros kritika, eseistika, dailė, muzika, teatras, kinas“, – vardijo savaitraščio vyriausiasis redaktorius Kornelijus Platelis. Jis pripažįsta, kad žurnalas savo išvaizda ir spalvomis tikrai nesistengs pasivyti nemokamai platinamų leidinių. Nors leidinys nuo naujųjų metų pabrango, tačiau jo kaina, pasak redaktoriaus, yra mažesnė negu leidimo savikaina. Vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja Jūratė Visockaitė sako, kad žurnalui tapęs savaitraštis siekia kultūrą ir meną reprezentuoti profesionaliai ir publicistiškai. „Norėtume daugiau apskritojo stalo diskusijų ir kontakto su kultūrininkais, kurie skaito žurnalą, kad nebūtume sau, kad žurnalas būtų gyvas ir reikalingas“, – kalbėjo J. Visockaitė. Jaunuosius skaitytojus turėtų pritraukti nauja rubrika „Aktyvios jungtys“, komiksai, intelektualūs kryžiažodžiai. Savaitraštis „Literatūra ir menas“ leidžiamas nuo 1946 metų ir yra seniausias be pertraukos leidžiamas savaitinis kultūros leidinys.“ (<http://www.balsas.lt/naujiena/578024/zurnalu-tapes-literatura-ir-menas-tikisi-pritraukti-daugiau-jaunu-skaitytoju> (žiūrėta 2013 12 01)).

nera tas pats, kas „periferija“, tačiau abi sąvokos sieja atskirties ir kitoniškumo žymės. Filosofas Leonidas Donskis svarsto: „Kauniečiams (ypač gyvenantiems Vilniuje) neretai būdingas man labai keistas polinkis nuvertinti savo miestą. Sunku pasakyti, ar tuo mėginama psichologiškai pateisinti savo išvykimą iš Kauno, ar tiesiog esama neigiamos priklausomybės Vilniui, verčiančios gimtąjį miestą suvokti tik kaip „antrąjį“ pagal apibrėžimą, viskuo nusileidžiantį pirmajam. Dviejų didžiausių šalies miestų, esamos ir buvusios sostinių, arba dviejų istorinių politikos ir kultūros centrų konkurencija – gerai žinoma. <...> Regis, šitas amžinojo „antro miesto“ arba buvusios sostinės kompleksas būdingas tik Kaunui“ (Donskis, 2007, 5–6). Būtent šie aspektai leidžia teigti, kad „Nemunui“ tam tikra prasme būdingas periferijos sindromas: centrui nereikia įrodinėti, jog jis yra centras, o periferija nuolat į jį gręžiojasi.

Vienas iš būdų patikrinti, ar periferijos sindromą galima *diagnozuoti* savaitraščiui „Nemunas“, yra pasigilinti į jo literatūrinę kritiką – tam tikra prasme bandyti pažvelgti į leidinio literatūrinės pasąmonės klodus. „Nemuno“ literatūrinė kritika specifiška tuo, kad nuo 2002 m. (iki tol literatūrinės kritikos ženklų iš esmės nepastebėta) knyga / kūrinys vertinami pasitelkiant polilogo principą: apie naujus grožinius tekstus diskutuojama, jie tampa susibūrimo leidinio redakcijoje priežastimi ir kritinės diskusijos prielaida: pvz., „Mazgas vienuolikai nerišlių novelių“ („Nemunas“, 2002, Nr. 7–8). Tokio pobūdžio kritikos savaitraštyje negausu – iki jo veiklos sustabdymo publikuoti vos keli tekstai: vienuose iš jų užfiksuotos leidinio darbuotojų kritinės diskusijos, kitų knygų aptarimuose dalyvauja filologijos studentai. Nuo 2004 m. balandžio 15 d. naujojo „Nemuno“ 1 numerio pastebima kitokia kritikos koncepcija. Savaitraštyje atsiradus skilčiai „Kauko laiptai“ (šis architektūrinis objektas² yra specifinė Kauno vieta), joje imta publikuoti ne tik literatūrinius tekstus, bet ir jų kritiką. „Kauko laiptuose“, už kuriuos atsakingas Donaldas Kajokas, kritika yra nuolatinė ir keleriopo pobūdžio: kritiniai straipsniai, recenzijos, anotacinio pobūdžio knygų apžvalgos. Pastarosios yra *sudėtos* į vadinamąją „Knygų žiurkės etažerę“. Kritikos straipsnį nuo recenzijos „Nemune“ iš pirmo žvilgsnio galima atskirti pagal formaliuosius žanro kriterijus, t. y. recenzijoje pateikiama analizuojamos knygos metrika ir greta – viršelio atvaizdas. Šių teksto elementų kritinis straipsnis neturi. Kiekybiniu aspektu leidinyje vyrauja recenzijos ir anotacinio pobūdžio knygų apžvalgos, kurių autoriai neretai *vietiniai*, t. y. kauniečiai nuo gimimo arba tokiais tapę vėliau, pvz., Dovilė Zelčiūtė, Eugenija Vaitkevičiūtė. Vadinasi, jie vienaip ar kitaip susiję su regionu. Kadangi apie visavertę einamąją literatūros kritiką iki 2004 m.

² Kauko alėja, arba Kauno tarpukario perlas. Ši nepaprasta vieta mena trijų dalių baseiną, fontaną, galintį pakilti net iki 6 m aukščio, auksines žuvelės, lelijas ir, lyg to būtų maža – Kauno ponias su vientisais maudymosi kostiumėliais ir skrybėlėmis nuo saulės, tyliai besišnekučiuojančias ir besijuokiančias saulės atokaitoje ar vėsiam baseino vandenyje... Pagrindinis Kauko alėjos akcentas – 1936 m. pavasarį pradėti ir rudenį baigti statyti laiptai, kurie sujungė du miesto rajonus – Žaliakalnį su Naujamiesčiu. Kauko laiptai, apsodinti patvariaisiais ligustrais ir svyruokliais uosiais – vienas gražiausių architektūrinių sumanymų, išsiskiriantis darnia vandens, granito ir augmenijos jungtimi. Tai buvo tikra ramybės ir poilsio oazė viduryje didelio miesto, su nostalgija prisimenama senųjų Kauno gyventojų... Laiptų vardas siejamas su Kauko upeliu, tekėjusiu nuo Žaliakalnio šlaito į dabartinę Nepriklausomybės aikštę, kur tyvuliavo nedidelis Kauko ežerėlis. Yra ir kita versija – čia esą karaliaująs Kaukas, tikras lietuviškų mitų herojus, toks nedidelis vyrukas, mėgstantis smalžiauti, ir, pasak legendų, nešantis turtus, derlių ir vaisingumą. Tau liko paskutinis žingsnis džiaugsmo link... atsisėsk, pailsėk ir pabandyk pamatyti tai, ko plika akimi nematyti – galbūt netikėtai prieš tave sušmėzuos pats Kaukas, o gal iškils gražių Kauno ponių vizija... Bet koku atveju, kaip reikiant atsipūtęs, tikrai pajusi aplinkui besisukinėjančią džiaugsmą. <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.263759973678266.65697.257275737660023&type=3> (žiūrėta 2013 11 20).

balandžio 15 d. kalbėti neįmanoma (kaip jau minėta, kritika apsiribojo kolektyviniais knygų aptarimais), ją išsamiau analizuoti įgalu tik nuo minėtosios datos.

Tapęs savaitraščiu, „Nemunas“ pakeitė literatūrinės kritikos koncepciją: vietoj kritinių svarstymų ir polilogų atsirado grynųjų kritikos žanrų tekstų – recenzijų, eseistinių recenzijų, o kartais, siekiant atskleisti kūrinio vertinimo poliariškumą, pateikiami ir trumpi kritiniai vertinimai ar nuomonės. Pvz., 2004 m. 2 numerio pirmajame „Nemuno“ puslapyje akį traukia tabloidinis tekstas: „Vidmantės Jasukaitytės romanus „Dievas miršta vienišas“: literatūros įvykis ar tik storiausia knyga?“ („Nemunas“, 2004, Nr. 2) – tai redakcijos suformuluotas klausimas, į kurį atsako šeši įvairių kultūros sričių atstovai (aktorė Doloresa Kazragytė, religijotyrininkas, eseistas Gintaras Beresnevičius, poetas, vertėjas Sigitas Geda, rašytojai Aldona Ruseckaitė ir Romualdas Granauskas, literatūrologė Elena Bukelienė). Tokio pobūdžio vertinimas pasižymi nuomonių įvairialypiškumu, minties kondensuotumu ir asmeninėmis emocijomis. Pavyzdžiui, R. Granauskas lakoniškai replikuoja: „Apie Jasukaitytės romaną? Nesu tėvo nei motinos užmušęs, kad skaityčiau Jasukaitytės romanus“ („Nemunas“, 2004, Nr. 2).

Anotacinio pobūdžio knygų apžvalgos turi gana provokatyvų, ironišką ir sveiką humoro jausmą skatinantį skilties pavadinimą – „Knygų žiurkės etažerė“ (vėliau – tik „Etažerė“), kurioje sau valią duoda knygų žiurkė, t. y. literatūros apžvalgininkas: nuo 2004 m. jo pareigas pasikeisdami ėjo Kęstutis Navakas, Aušra Kaziliūnaitė, Jurga Tumasonytė. 2005-aisiais knygų apžvalgų skiltis dar vadinama „Knygų siena“. Abi skiltys skelbiamos pramaišiu. Iš esmės įvardyti „Knygų žiurkės etažerės“ žanrą gana keblu. Kaip minėta, joje publikuojamus tekstus galima vadinti anotacinio pobūdžio apžvalgomis. Suprantama, tokio pobūdžio tekstai lyg santraukos ir nukreipia į literatūros kontekstą, vadinasi, turi būti atitinkamos apimties. K. Navako rašomų knygų apžvalgų žanrą galima įvardyti kaip minirecenzijas ar savotiškas maksimas. Pastarosios tekste išskiriamos frazė „Vienu sakiniu“. Tokio pobūdžio apžvalga apsiriboja glaustu knygos apibūdinimu ar replika, pavyzdžiui:

Vienu sakiniu:

Marius Ivaškevičius „Madagaskaras“

(Apostrofa)

Ilga vykusi ir kol kas juokingiausia šiuolaikinė lietuviška pjesė, kurią verta turėti net ir tada, jei matėte spektaklį – vaidinimas pasimirš, o knygą išsitrauksit ir inscenuosit savo galvose kada tik įsigeidę.

Seamus Deane „Skaitymas tamsoje“

(Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla)

Airija lyginama su Lietuva, šitai patvirtintų ir pastaroji knyga; šį švelnų, jautrų ir magišką paauglio pasakojimą galėjo užrašyti ir lietuvių plunksna, jei tik nebūtų užsiėmusi kokiais nors postmodernizmais ir pan. (Navakas, 2004–2005).

Apžvalgos neapsiriboja vien objektyviu panoraminiu knygų naujienų pateikimu. Autorius išreiškia asmeninę poziciją, ryškėja familiarus tonas (aiškus orientavimasis į skaitytoją) ir ekspresija, pvz., „vengiau šios storos „plytos“, bet džiaugiuosi perskaitęs <...>“ (Navakas, 2005). Drąši autoriaus savirepresentacija pagrindžia anksčiau nusakytą „Nemuno“ specifiką: nors keitėsi redaktoriai ir leidinio formatas, tačiau jaunatvišką vitališkumą, energiją ir drąsą, t. y. tai, ką V. Rudžianskas pavadino „legendiniu „Nemunu“, spaudinys siekia

išsaugoti. Beje, pastariesiems dalykams kelią atveria leidinyje išspausdinta frazė: „rankraščių nerecenzuojame ir negražiname“. Pranešimas apie tai liudija, jog kritinė nuomonė įveikia gana nedidelius barjerus (pvz., leidinio ar skilties redaktorių), kad pasiektų skaitytoją. K. Platelio požiūriu, „kultūros srityje kalbėjimas pasidarė atsargesis, nes čia viskas su kūryba susiję. Lietuva maža, visi vienas kitą pažįsta ir nenori pyktis, bijo, kad išžeis, pradės nebesisveikinti. Visa tai veikia psichologiškai mūsų kritiką, ir tokio atsargumo kultūrinėj spaudoj dabar pastebiu vis daugiau“ (Platelis, 2011). Tačiau ar tokios nuostatos laikosi „Nemuno“ kritikai? Ypač tie jaunieji, kurių kūrybinio potencialo nebando riboti leidiny?

Trukdžių publikuoti tekstą minimizavimas pritraukia debiutuojančius ir jaunus kritikus (neretai filologijos studentus): toks kadaise buvo K. Navakas, skirtingu metu Elena Žukauskaitė, J. Tumasonytė, Dainius Sobekis, A. Kaziliūnaitė, Edmundas Vaitelis, Neringa Butnoriūtė ir kt. Galima teigti, kad jaunas žmogus ne toks akademiškai angažuotas, todėl jo kalbėjimas tikresnis, nuoširdesnis, neapsistatoma akademinės leksikos sienomis – kaip ir pačių literatų, kurie aktyviai reiškiasi „Nemune“. Tokio pobūdžio kalbėjimą R. Tamošaitis vadina gyvu literatūrinio gyvenimu: „Tai jums ne kokie mokslinės literatūros leidiniai, primenantys memorialą, muziejų ar kapines. Kur kalbama ne apie save, o griežtai apie kitą, kur autoriams statomi baimingą pagarbą keliantys moksliški paminklai. Juk tam, kad išryškėtų kokio nors autoriaus objektyvi literatūrinė vertė, jis turi būti išpreparuotas, mumifikuotas, išbalzamuotas“ (Tamošaitis, 2007, 184).

„Knygų siena“ (iš esmės rašė K. Navakas) nuo „Knygų žiurkės etažerės“ skiriasi tuo, kad joje vyrauja anotacinio ir objektyvesnio pobūdžio tekstai, stengiamasi pateikti knygų naujienų, nepaisant jų žanro ir pobūdžio: pvz., vienu metu gali būti pristatomas intelektualinis Roberto Muzilio „Žmogus be savybių“ ir Billo Brysono „Trumpa istorija apie viską“, kurioje, K. Navako žodžiais, „autoriumi rūpi pirmapradis pasaulis nuo Visatos atsiradimo iki to žmogaus, iš kurio dar labai greitai išsivystys Darius ir Girėnas“ (Navakas, 2005). Apžvalgininkas pastebi pakitusį požiūrį į knygą: „Kadaise, vis labiau mitiniu virstančiu sovietmečiu, beveik kiekvieną dieną pereidavau visus Kauno centro knygynus, ieškodamas knygų, kurių tais laikais nebuvo arba jos saugiai gulėjo vedėjų spintelėse, VIP'ų sekcijose, kitose man nežinomose vietose, tad eilinį skaitytoją tais herojų laikais penėjo kojos. Dabar knygos pačios pas mane ateina – būriais, maišukais, pustuziniais, ir knygos kaip daikto (*vieno, atskiro* daikto) pojūtis ganėtinai padūmavęs bei susitrynęs. Štai vėl sėdžiu ne su knyga, o su knygomis, skaitau simultaniškai, visas. Po to seka savotiškos *knygų pagirios*, lyg sumaišius keletą skirtingų gėrimų. O kai pagirios – norisi dar išgerti. Tad dar paskaitysiu. Ir papasakosiu, ką perskaičiau“ (Navakas, 2005). „Pagiringi“ K. Navako „pasakojimai“, A. Kaziliūnaitės ir kitų etatinių knygų apžvalgininkų tekstai publikuojami ne kiekviename savaitraščio numeryje: natūralu, knygą perskaityti reikia laiko ir kas savaitę pateikti, tarkime, 5-ių knygų apžvalgas, kurios nebūtų nurašytos anotacijos, užtrunka. Tiesa, produktyviausiu knygų apžvalgininku galima įvardyti K. Navaką – jo vienoje „Knygų sienoje“ bent 10 (kai kada net ir 14) knygų apžvalgų. Kone visada „Knygų sienoje“ yra įžanginis žodis, kurį K. Navakas nori tarti skaitytojui. Kiti literatūros naujienų apžvalgininkai (A. Kaziliūnaitė, J. Tumasonytė, N. Butnoriūtė ir kt.), tęsiantys „Knygų žiurkės etažerės“ tradiciją, pateikia mažiausiai 2, o daugiausiai 5 knygų apžvalgas, – jomis ir apsiribojama; palydimasis tokių apžvalgų žodis jaunojoje kartoje itin retas.

Remiantis empirika galima pamatyti, kad analizuojamam leidiniui nesvetima polemika: literatūrologė Donata Mitaitė, kuri formaliai atstovauja Vilniaus akademinėi bendruomenei,

2011 m. rugsėjo 8–14 d. „Nemune“, rubrikoje „Replika“, pateikia savąją vienos knygos vertinimo perspektyvą, inspiruotą kitų recenzentų nuomonės: „Atsiprašau „Nemuno“ skaitytojų, ką tučiuojau pacituosiu. Suprantu, kad tokių pasažų padoriuose laikraščiuose neturi būti. Tačiau juo labiau neturėtų būti ditirambų knygoms, kuriose tokios eilutės išspausdintos. Vis dėlto buvo. 2011 m. sausio 28 d. „Literatūroje ir mene“ pasirodė didelė, labai pakiliu tonu parašyta Alfredo Gusčiaus recenzija „Gyvenantis meilės glėby...“, skirta Vacio Reimerio atsiminimų tomui „Buvo...“. Atsiminimų autorius joje vadinamas nei daugiau, nei mažiau – „meilės apologetu“. O 2011 m. liepos 29 d. „Šiaurės Atėnų“ skaitytojai galėjo susipažinti jau su Liongino Abariaus panegirika šiai knygai ir jos autoriui. <...> Gyvename lietuviško banalaus ir vulgarus *pops* apsupti. Tačiau *popsinių* pseudožvaigždučių papročiai vis dėlto neturėtų pasklisti plačiau jų pasaulio ir geltonosios spaudos puslapių“ (Mitaitė, 2011). Ši literatūrologės mintis atliepia „Literatūros ir meno“ redaktoriaus K. Platelio viename iš interviu pasakytus žodžius: „Kultūros svarbiausia palaikyti įtampą. Diskusijų įtampą. Vertinimo įtampą. Tiktai taip ta kultūra, aukštoji kultūra, profesionalioji kultūra, profesionalieji menai – tik taip gali konkuruoti su ta masine kultūra“ (Pokalbis su K. Plateliu LRT studijoje. <http://www.youtube.com/watch?v=ziLclgn-394>). „Nemune“ publikuota D. Mitaitės replika leidžia teigti, jog leidinys stengiasi palaikyti K. Platelio įvardytą įtampą, kad būtų sukurtas *sveikas* literatūros (meno) laukas ir adekvatus kultūros ir meno subjektų / objektų vertinimas. Šiuo požiūriu Kauno kultūros ir meno savaitraštis neatsilieka nuo visai šaliai skirtų tokio pobūdžio leidinių, tad, objektyviai traktuojant, jis nėra nustumiamas į kultūrinę periferiją.

Leidiniui toliau plėtojant ir įgyvendinant savo koncepciją, 2006-uosius metus „Nemunas“ pasitinka su nauja skiltimi „Žirklės“, skirta jaunųjų esė, poezijai, kritikai ir fotografijai. Nors leidinys, kaip minėta, apskritai nukreiptas į jaunimo kūrybinį potencialą, naujoji skiltis plačiau atveria vartus jų savirealizacijai. Laipsniškai ši rubrika nunyksta, ir jos nesistengiama kuo nors pakeisti: išsiverčiama, pvz., ties „Kūrybos“ skyriumi pažymint „Jaunieji“ ir pan. Kritikos skiltys vėl teka įprasta vaga: recenzijos, apžvalgos, kritiniai straipsniai. Pastarieji, beje, gana reti – per mėnesį vos vienas kitas. Vadinasi, savaitraštis daugiau dėmesio skiria einamajai kritikai, tenkinančiai kasdienius literatūros vartotojo poreikius, aktualizuoja savaitės kultūrinius ir meninius įvykius.

Recenzuojant literatūrinės knygas ypatingos atrankos nėra – recenzentai pasirenka labiausiai jų dėmesį atkreipusius kūrinius ar knygas. Peržvelgus bibliografinius recenzijose pateikiamus duomenis ryškėja, kad pirmenybė teikiama Kauno leidyklose (pvz., „Kauko laiptai“) arba Lietuvos rašytojų sąjungos (tai visai logiška, turint galvoje, jog „Nemuno“ steigėjas ir leidėjas yra minėtoji institucija) išleistoms knygoms. Kritikos žodį taria ne tik literatūros srityje žinomos asmenybės (D. Zelčiūtė, E. Drungytė, R. Keturakis, E. Vaitkevičiūtė, R. Dragenytė), bet ir plunksną dar tik smailinantys jaunieji (J. Tumasonytė, N. Butnoriūtė, A. Makarevičiūtė ir kt.). Recenzijų skiltį „Nemune“ galima vadinti dažna, bet ne nuolatine – ne kiekviename leidinio numeryje galima rasti šio kritikos žanro tekstų. Taigi galima daryti išvadą, jog, „Nemuno“ redakcijos požiūriu, literatūra nėra privilegijuota meno sritis, todėl stengiamasi dėmesį įvairioms meno rūšims subalansuoti. Jei „Knygų sienoje“ arba „Etažerėje“ telpa visos dienos šviesą išvydusios knygos, tai „Nemune“ recenzijų sulaukia išskirtinai lietuvių autorių kūryba. Tokia tendencija rodo tam tikrą leidinio poziciją – analizuoti ne tik Kauno rašytojų kūrinius, bet ir Lietuvos (apie tai liudija ir anksčiau minėtas siekis „išplaukti į platesnius“ – Lietuvos – vandenį). Pagal statistiką Kaunas – „lietuviškiausias“ miestas, t. y.

jame daugiausia gyvena lietuviai, palyginti su kitais šalies didmiesčiais. O gal tai – tik sutapimas? Prisimenant anksčiau cituotus L. Donskio žodžius, būtų galima teigti, jog ne.

Kalbant apie „Nemuno“ literatūrinę kritiką, galima išskirti Valdemaro Kukulo 2004–2011 m. rašytas kultūrinės spaudos apžvalgas, kurios 2012-aisiais išleistos atskira knyga (Kukulas, 2012). Jose autorius ne tik perbėgdavo žinomiausių leidinių („Šiaurės Atėnai“, „Metai“, „Naujoji Romuva“, „Krantai“, „Nemunas“, „Literatūra ir menas“) publikacijas, bet ir aktualizavo juose skelbiamus literatūrinius kūrinius ar jų fragmentus. Kai kuriuos V. Kukulo tekstų fragmentus galima vadinti eseistine literatūros kritika, pavyzdžiui: „Atrodo, jau taps tradicija – laukti Andriaus Jakučiūnio prozos. „Metai“ kol kas skelbia tik „Tėvynės“ pradžia: kažkas tarp nobeliškosios amerikietiškos giesmės alkoholizmui „Vulkano papėdėje“ ir rusiškojo Viktoro Jerofejevo „Maskva–Petuški“ (gal arčiau pirmojo). Labai abejoju, ar ši knyga turės daugiau nei šimtą skaitytojų, o ir iš jų gali atkristi tie, kurie neįveiks dviejų trečdalių net šios pusės. Bet vis viena tai literatūra. Kita vertus, net aš pats kažkodėl labiau laukčiau baigtų „Ekologinių sistemų“ (periodikoje buvo skelbta, kad tai romano fragmentai). Kaip bus su „Tėvyne“, pamatysim“ (Kukulas, 2012, 161–162). V. Kukulo kritika neretai reiškia demonstruojant asmeninę poziciją, todėl, kaip matyti iš citatos, gali būti „aštroka“, tačiau ji gerokai santūresnė už „Šiaurės Atėnuose“ siautusių *Castor&Pollux*. Žvilgsnis į literatūros tekstus V. Kukulo apžvalgose fragmentiškas, nes atkreipiamas dėmesys į publikacijas (straipsnius, vertimus, originaliuosius grožinius tekstus), t. y. į „karštą“ literatūrinę naujieną, kuri yra dar „procese“, nėra baigtinė. Šio spaudos apžvalgininko replikos yra inspiruotos vidinių pojūčių: „Tarkim, mano tikrai mylimas poetas Vladas Braziūnas („Literatūra ir menas“, sausio 5 d; „Nemunas“, sausio 25–31 d.) geriau jau neskelbtų parašymo datų po savo eilėraščiais. Dabar akivaizdu, kad prieš gerą dešimtmetį jis rašė eilėraščius, o dabar dažnai rašo tai, ką užrašo tiesiog ranka“ (Kukulas, 2012, 156). V. Kukulas nepaiso institucinės priklausomybės: nors jis spaudos apžvalgas rašo „Nemunui“, tačiau nevengia pakritikuoti ir jame publikuojamų tekstų. Galima manyti, jog apžvalgininkui buvo svarbu laikytis moralios ir objektyvios kritikos principų, o savitraštis „Nemunas“ toleravo (toleruoja?) jam nepalankios minties raišką. Kritikos straipsnius kultūrinės spaudos apžvalgininkas palieka nuošalėje – jie neverifikuojami, nesikišama į kritikavimo aktą.

Pažymėtina tendencija, jog paskutiniųjų, t. y. 2013-ųjų, metų „Nemune“ literatūrinės kritikos sumažėjo, tačiau išsiplėtė kino apžvalgos (palyginti su ankstesniais metais, ypač su analizuojamo laikotarpio pradžia). Šitoks pokytis atspindi visuomenės poreikių ir domėjimosi sričių pokyčius – įsigalint vizualinėms medijoms, vaizdams, neįmanoma jų ignoruoti. Kita vertus, taip savitraštis rodo platų meno koncepcijos suvokimą.

Iš esmės kalbėti apie periferiją Kauno kultūros ir meno savitraštyje „Nemunas“ galima turint galvoje ne tiesioginę šio žodžio reikšmę (t. y. kaip nuo centro nutolusią vietovę), bet veikiau perkeltinę – apie tam tikrą kitoniškumo būseną, kai demonstruojamas savas išskirtinumas, specifinės meninio gyvenimo ypatybės, siekiant atkreipti centro dėmesį. Ne veltui ir pranešimo pavadinime yra pavartota sąvoka „sindromas“, reiškianti tam tikrą sutrikimą, vienos kilmės simptomų visumą. Juolab kad Kaunas yra arčiau Lietuvos geografinio centro nei Vilnius. Tačiau antraeilškumo jausenos, ko gero, šį miestą ir jo gyventojus lydi dar nuo sovietmečio pradžios, ypač nuo tada, kai Vilnius oficialiai buvo paskelbtas Lietuvos sostine ir „kad šiandien jis nebėra galios ir prestižo centras“ (Donskis, 2007, 7). Ilgą laiką publikavęs tekstus tik apie Kauno menininkus, savitraštis „Nemunas“ 2009 m.

atveria „Vilniaus langą“ – skiltį, skirtą trumpai Vilniaus kultūrinio gyvenimo apžvalgai. Siekį komunikuoti ir neužsitverti nuo pasaulio liudija ir „Nemune“ („Nemunas“, 2013, Nr. 40) išspausdintas kreipimasis į leidinio skaitytojus ir talkininkus, kuriame raginama prenumeruoti savaitraštį ir siūloma: „Visuomet esate laukiami redakcijoje – čia, prie puodelio kavos, pasikalbėsime mūsų svetainėje, galėsite vietoje užsiprenumeruoti savaitraštį, pavartyti naujausias mūsų išleistas knygas, panaršyti po „retro“ knygų lentyną“ („Nemunas“, 2013, Nr. 40). Be to, „ir be politinės galios bei socialinio susireikšminimo galima būti laimingiems“ (Donskis, 2007, 7).

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

7 meno dienos. (2006). Nr. 736.

Donskis L. (2007). Kaunas kaip dvasinio gyvenimo forma // Almanachas „Kultūrinis Kaunas“, Nr. 1.

Gliniskis R. (2001). Nemunas // Lietuvių literatūros enciklopedija. Vilnius: LLTI.

Krūminis M. (2000). Lietuviai panašesni į žemaičius // Nemunas, Nr. 3.

Kukulas V. (2012). Vertybių apžvalgos ratas. Kaunas: Kauko laiptai.

Mitaitė D. (2011). Apie „moters išaukštinimą“ ir vyro garbę // Nemunas, Nr. 29 (347-788).

Navakas K. (2004–2005). Knygų žiurkės etažerė (VIII) // Nemunas, Nr. 37 (478).

Navakas K. (2005). Knygų siena // Nemunas, Nr. 29 (66-507).

Nemunas. (2002). Nr. 7–8.

Nemunas. (2013). Nr. 40 (889).

Platelis K. (2011). Jei nieko nedarysim, išmirs ir paskutiniai skaitytojai. <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-09-16-kornelijus-platelis-jei-nieko-nedarysim-ismirs-ir-paskutiniai-skaitytojai/68882> (žiūrėta 2013 11 30).

Pociūtė G. (2010–2011). Periferinio regiono sampratos problema Lietuvoje // Annales Geographicae, Nr. 43–44.

Pokalbis su K. Plateliu LRT studijoje. <http://www.youtube.com/watch?v=ziLclgn-394> (žiūrėta 2013 12 01).

Tamošaitis R. (2007). Spaudos namai // Almanachas „Kultūrinis Kaunas“, Nr. 1.

Venclovas P. (2004). Varpai ir balandžiai // Nemunas, Nr. 1 (442).

Žurnalų tapės „Literatūra ir menas“ tikisi pritraukti daugiau jaunų skaitytojų. <http://www.balsas.lt/naujiena/578024/zurnalu-tapes-literatura-ir-menas-tikisi-pritraukti-daugiau-jaunu-skaitytoju> (žiūrėta 2013 12 01).

<http://www.prenumerata.lt/leidiniai/Nemunas/761> (žiūrėta 2013 11 20).

<https://www.facebook.com/media/set/?set=a.263759973678266.65697.257275737660023&type=3> (žiūrėta 2013 11 20).

Eugenija Valienė

PERIPHERY SYNDROME IN KAUNAS WEEKLY NEWSPAPER OF CULTURE AND ARTS
“NEMUNAS”: SPECIFIC OF LITERARY CRITICISM IN 2000-2013

Summary

Literary criticism in 2000-2013 in Kaunas weekly newspaper of culture and arts “Nemunas” has some specifications: this newspaper attracts a lot of young people (mostly students of philology, so the paper could be characterized by vitality, youthful, courage etc.) or writers of Kaunas region, who write critical articles (that is the reason to name this newspaper of Kaunas). This newspaper reflects mostly the cultural life of Kaunas

region, but in the recent years it has drawn attention to all the country's culture (it is a clear orientation to Vilnius). In articles of literary criticism, some periphery signs can be observed: it could be named like the orientation to the centre (in this situation – Vilnius), some phrases in the public discourse also issue the peripheral sensibility (it is rather a psychological state than a real fact). The circulation size of “Nemunas” is almost the same as that of weekly newspapers of culture and arts “Literatūra ir menas” or “Šiaurės Atėnai” (they circulate in all the country and do not depend to one region).